

6. ÖSSZEGZÉS

A megerősítő intézkedések (pozitív megkülönböztetés) koncepcionális vizsgálatakor a kisebbségi státus megragadhatóságának, a kisebbségi lét definitív elemeinek kérdését helyeztem a középpontba. Alapvetően két csoportra osztva vizsgáltam az etnikai alapon meghatározható csoportok számára, illetve a csoportok tagjainak nyújtott kedvezmények rendszerét. A klasszikus nyugati (európai és észak-amerikai) faji-nemzetiségi-etnikai preferenciális elbánás modelljét állítottam szembe a gyarmati sorból szabadult más premodern történelmi specifikumok által meghatározott őslakos vagy kasztcsoportok vonatkozásában alkalmazott pozitív diszkriminációs tartalmú intézményrendszerekkel. E vizsgálatok során a kisebbségi kedvezmények igénybevételének jogosultsága, az egyén csoport-hovatartozásának kérdése, és a kisebbségi identifikáció állt a középpontban. Igazolni próbáltam, hogy az egyén kisebbségi, etnikai identitása és a kisebbségi csoportbeli tagság egymásnak meg nem feleltethető, ugyanakkor dinamikusan egymásra ható, emellett nem statikus, hanem társadalmilag kötött és változó kategória, amelynek következtében általános jogi megragadása helyett jogviszonyonként kell a meghatározást kialakítani.

A fenti kérdésfelvetés előtérbe helyezése engedte meg azt, hogy a faji kisebbségek és a nemzeti-etnikai kisebbségek egyébként eltérő forrásokból táplálkozó nemzetközi és magyar szabályozását összekapcsoltan vizsgáljam. Ez szolgált egyfelől az esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód, másfelől pedig a nyelvi és kulturális autonómia, továbbá a kisebbségi önkormányzatok eltérő szabályozási területeinek összevetésére. Igaz, és e helyütt is hangsúlyozni kell, a két kisebbségvédelmi dimenzió (és a bennük felmerülő regisztrációs-identifikációs probléma) – bár azonos töről fakad – élesen különbözik.

Ahogy korábban utaltam rá, az asszimiláció és a disszimiláció jogát egyszerre biztosító kisebbségi jog magyar kontextusban (némi leegyszerűsítéssel is legalább) öt területet ölel fel:

- 1) az antidiszkriminációs (hazai kontextusban döntően romaspecifikus) szabályrendszert;
- 2) a kisebbségi szervezetek a jogalkotás vagy a jogalkalmazás és a közigazgatás folyamatában történő a civil szervezetekéhez hasonló általános vagy kiemelt, közjogi jogállással felruházott politikai részvételét, participációs és konzultációs jogait meghatározó szabályrendszert;
- 3) a nemzeti (és elsősorban kulturális) identitás (az egyéb, például nemi, fogyatékos vagy bármilyen, például zöld identitáshoz; civil érdekek, létformák képviselőjéhez hasonló vagy akár annál kiemeltebb, formalizáltabb, intézményesített) állami elismerését; az identitás kifejezésének és megélésének (állami támogatásának, akadályozásának tilalmát) biztosító garanciáit meghatározó szabályrendszert;
- 4) a kisebbségi érzékenység történelmileg meghatározott speciális védelmének (gyűlöletbeszéd, holokauszttagadás, faji izgatás stb.) szabályrendszerét;
- 5) a diszpórajog hazai referenciájaként működő szabályrendszert.

Mindezek összefüggéseit igyekeztem figyelembe venni a politikai képviselő és az attól elválasztva kezelendő jog- és érdekvédelem kérdéseinek vizsgálata során. Ha másra nem, arra mindenképpen jó volt e technika, hogy (például a politikai képviselőről szólván) rávilágítson az etnikai jogpolitika útvesztőiben a jogi normák üres szlogené válásának scyllája és a túlzó etnikai proporcionalitás charybdisé között megtévedten bolyongó jogalkotó és jogalkalmazó helyzetének nehézségeire.

A kisebbségek politikai képviselője kapcsán azt az álláspontot képviseltem, hogy a kisebbségi csoporttagság kizárólag az aktív választójog szempontjából bír közjogi relevanciával, mert a passzív választójog irreleváns a hiteles képviselő szempontjából; a kisebbségi regisztráció tehát alkotmányjogilag csak a választásra jogosultak azonosíthatósága terén mértékadó és kívánatos. Végezetül azt a vélelményt fogalmaztam meg, amely szerint a többségi, pártokra épülő (és különösen az egykamarás) parlamenti rendszerben jobban szol-

gálja a kisebbségi participációt, ha az etnikai alapú pártszerveződés, a preferenciális mandátumszerzés, a kisebbség szimbolikus parlamenti prezentációja vagy a leszállított választási küszöb alkalmazása helyett inkább egy összetett közjogi biztosítékrendszert alakítanak ki. Olyat, ahol a merev alkotmányos konstrukciók helyett a hangsúly inkább a civil szférának a jogalkotásban való érdemi részvételére helyeződik.

A kisebbségek kulturális és politikai autonómiájának területén az etnokorrupció magyar tapasztalatai is megerősítik azt, az esélyegyenlőség kérdésében többséginek mondható véleményt, hogy az etnikai adatok (megfelelő adatvédelmi szabályokkal körülbástyázott, adott esetben a kisebbségi szervezetek által gyakorolt) regisztrációja a kisebbségvédelem és az esélyegyenlőség érdekeit szolgálja. Az Európa Tanács¹ Rasszizmus Elleni Bizottságától² az ENSZ, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezményéhez³ kapcsolódó szervezetéig⁴ számos ajánlás, országjelentés, dokumentum hangsúlyozza a megbízható adatok gyűjtésének szükségességét.⁵ Hathatós kiegyenlítő programokhoz, az esélyegyenlőséget erősítő kvótákhoz ugyanis megbízható, használható adatokra, adott esetben nyilvántartásokra van szükség – amely tény fontosságát nem csökkentik az etnikai regisztráció diszkriminatív célokra való felhasználásnak,⁶ a

¹ European Commission against Racism and Intolerance, (ECRI)

² Lásd például Isil Gachet, *The Issue of Ethnic Data Collection From the Perspective of Some Council of Europe Activities*, In.: Krizsán Andrea (szerk.) *Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context*, CEU Press–INDOK, 2002.

³ Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD).

⁴ Lásd például Michael Banton, *Ethnic Monitoring in International Law: the Work of CERD*, In.: Krizsán Andrea (szerk.) *Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context*, CEU Press–INDOK, 2002.

⁵ Lásd például James A. Goldston, *Race and Ethnic Data: A Missing Resource in the Fight against Discrimination*, In.: Krizsán Andrea (szerk.) *Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context*, CEU Press–INDOK, 2002, 35–38. o.

⁶ A tiltott etnikai klasszifikáció példáit hosszasan sorolhatnánk; 1999-ben, az angol bevándorlási hatóságok kérésére a cseh légitársaság például R-rel jelölte meg a roma utasokat az utaslistán (lásd például James A. Goldston, *Race and Ethnic Data: A Missing Resource in the Fight against Discrimination*, In.: Krizsán Andrea (szerk.) *Ethnic Data Monitoring and Data*

nemzetközi emberi jogi standardok által többnyire elfogadhatatlannak minősíthető példái. Kérdéses, hogy feltétlenül szükség volt-e az etnikai adatrögzítés gyakorlatának megszüntetésére például Ruandában, ahol a véres genocídiumot követően hoztak ilyen irányú döntést, miközben a szomszédos, ilyenfajta regisztrációt nem vezető Burundiban is hasonló mértékű vérontásra került sor.⁷ Hasonlóképpen a rendőrség által vezetett etnikai adatrögzítés sem minden esetben a kisebbség diszkriminációját vagy legalábbis a negatív sztereotípiák erősítését jelenti. Kétségtelenül ez a helyzet roma gyanúsítottak megjelölését alkalmazó bajor⁸ és román⁹ rendőri gyakorlatban, de az Egyesült Királyságban a faji motiváltságú bűntettek sértettjeit célzó (egyébként nem önidentifikációra, hanem külső jegyekre épülő) adatrögzítés éppen hogy a rasszista jellegű cselekmények elleni hatékonyabb fellépést szolgálja.¹⁰

A fenti oldalakon többször előkerült az etnicitás társadalmi konstrukciójának fogalma. Az elméletet szépen bizonyítja az, hogy

Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002., 27. o. vagy Barbara Bukovsák, Ethnic Statistics and Data Protection: The Czech Case, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002., 135. o.), Ghánában a mozlím nevű vagy csadorban érkező betegeket látják el megkülönböztető jelzéssel (Michael Banton, Ethnic Monitoring in International Law: the Work of CERD, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002. 79. o.). etc.

⁷ Lásd Michael Banton, Ethnic Monitoring in International Law: the Work of CERD, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002., 78. o.

⁸ Lásd Alexander Dix, Ethnic Statistics and Data Protection: The German Experience, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002., 151. o.

⁹ Lásd Florin Moisa, Ethnic Statistics and Data Protection. Some Related Practices in Romania, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002, 247. o.

¹⁰ Lásd például Michael Banton, Ethnic Monitoring in Britain, In.: Krizsán Andrea (szerk.) Ethnic Data Monitoring and Data Protection. The European Context, CEU Press–INDOK, 2002, 258. o.

2006-ban, mondjuk Budapesten vagy New Yorkban egy hutu és egy tuszi egyaránt „fekete” lesz (az utóbbi helyszínen esetleg afroamerikai), ám Ruandában nem ugyanahhoz a „fajhoz” fognak tartozni. A kisebbségi státusz közjogi és társadalompolitikai definíciója, az etnicitás alkotmányos felfogása ugyanis a mindenkori társadalmi viszonyokkal együtt változik. Bár a kérdés régóta napirenden van, és ez irányú nemzetközi példában vagy biztatásban sincs hiány, 2006-ban Magyarországon, úgy tűnik, nem a parlamenti képviselet a legégetőbb kisebbségi jogi probléma. Sem az európai uniós csatlakozást kísérő választójogi tárgyú alkotmánymódosítás,¹¹ sem pedig a kisebbségi törvény átfogó módosítása nem mutatott ilyen irányú elhivatottságot. Az „államalkotó tényező” kisebbségi jogállás tartalmának dekódolására ezek szerint csak az újrarájzolt kisebbségi önkormányzati rendszer nyújt majd lehetőséget. Egy azonban valószínűsíthető: a hazai kisebbségi jog nem értelmezhető a diaszpórajog összefüggéseitől elkülönítetten. (Hadd tegyük hozzá, a Magyar Köztársaság európai uniós csatlakozása, az uniós alkotmányozás folyamata és az abban való magyar részvétel – a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok speciálisan magyar megközelítése és uniós kérdéssé tétele – tovább növeli a téma feldolgozásának időszerűségét.)

Ahogy a fenti példák bizonyíthatták, a faji-etnikai gyökerek a jogeszközei által való ötvözése gyakran eredményez bonyolult, csaknem feloldhatatlan jogi dilemmákat, ahol maguk a nemritkán egymásnak is ellentmondó bírósági határozatok is szövevényes jogpolitikai küzdelmek eredői. Megállapíthatjuk, hogy a diszkrimináció társadalmi gyakorlata hatással van nemcsak az identitásképzésre, hanem a jogi klasszifikáció és a jogvédő-jogérvényesítő gyakorlat között is megfigyelhető egy sajátos dinamika. Az etnicitás szociális konstrukcióként való elismerése felhívhatja a figyelmet a konstrukcióalkotás és a diszkrimináció, valamint egyéb társadalmi realitások összjátékára. Ahogy a kisebbségvédelmi eszközök hatékonysága sem függetleníthető a kisebbség jogi megragadásától (kógens regiszter nélkül megalakított eszközök esetében lásd például a diszkrimináció Murphy-törvényét és az etnokorrupció lehetőségét), ugyanúgy a többség jogi

¹¹ 2002. évi LVI. törvény.

definícióját sem célszerű a kisebbség akaratának figyelmen kívül hagyásával megalkotni. Addig is, lett légyen szó Magyarországról, az USA-ról vagy Izraelről, a Digesta¹² tétele igaznak tűnik: „Omnis definitio in iure civili periculosa est.”¹³

¹² 50. 17. 202. (A civiljogban minden meghatározás veszélyes.)

¹³ Mielőtt a parlamenti képviselőt és az etnicitás alkotmányos összefüggéseinek elemzésébe kezdenénk, érdemes lehet szemléltetni a kisebbségi identitás, kisebbségi lét, valamint általánosságban a jogvédelem, jogtételezés összekapcsolásának koncepcionális nehézségeit. Túlmutatva a kisebbségi jogtételezés definitív elemeinek problematikáján, a III. mellékletben, az Amerikai Egyesült Államok antidiszkriminációs jogának példáját használva, a csoport alapú jogvédelem elkerülhetetlen komplikációjáról lesz szó; arról, hogy amíg egy-egy jogterületen problémamentesnek tekinthető egy például etnikai alapú jogvédelem (kedvezményrendszer), addig azzal szoros koncepcionális kapcsolatban álló rokontémák esetében komoly ellentmondások merülnek fel.